

Ана Б. Пејановић (Никшић)

Критичко издање *Горској вијенца* Петра II Петровића Његоша

✦ Кључне речи:
Петар II Петровић Његош,
сјјев Горски вијенац,
критичко издање.

У овом раду се, на примјеру спјева *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша (написаног 1846, објављеног 1847. године), разматра методологија припреме научног издања текста.

1. Критичко или научно издање неког дјела има за циљ да утврди аутентични текст тога дјела и у складу с њим омогући изворно његово читање. Критичко издање Горског вијенца, које овдје разматрамо, издала је реномирана издавачка кућа цид из Подгорице. Оно се састоји од текста спјева са текстолошким напоменама [Петровић-Његош 2005: 35–218], списка лица [Петровић-Његош 2005: 219–222], текста Посвете са текстолошким напоменама [Петровић-Његош 2005: 223–226], приређивачевог предговора [Маројевић 2005: 5–34] и монографског истраживања *Текстологија Горској вијенца* [Маројевић 2005: 227–1000].

Редактор издања, универзитетски професор и академик Међународне

словенске академије наука, умјетности, културе и образовања — Радмило Маројевић, у најбољој традицији руске научне школе, уноси низ новина у приређивачки поступак, од којих су поједине изазвале и бурне дискусије. Дјелове текста које реконструише аутор ставља у угласте заграде. У угластим заградама се такође дају приређивачеве фонетске и прозодијске интерпретације, а текстолошке напомене којима се објашњава облик, значење или фонетско-прозодијски лик ријечи или синтагме у стиху наводе се испод текста.

Поред критичког издања Горског вијенца, Радмило Маројевић је објавио критичка издања двије Његошеве пјесме [Маројевић 2004; Маројевић 2011], док је студијом „Нека питања критике тек-

ста Луче микрокозма“ [Маројевић 2000: 359–400] најавио критичко издање и другог великог Његошевог спјева.

Списак „Лица“, који се у овом издању даје на крају текста Горског вијенца, као Прилог 1 [Петровић-Његош 2005: 219–222], допуњен је и коригован. Овај корак аутор образлаже чињеницом да је Списак лица из првог издања вјероватније саставио Медаковић, а не Његош [Маројевић 2005: 5].

Можда је на највеће неразумијевање наишло премјештање Посвете са њеног традиционалног мјеста с почетка на крај. Ево шта о томе каже приређивач: „Посвета ‘Праху Оца Србије’ није саставни дио Горског вијенца као књижевног текста, али је она објављена у првом издању заједно са спјевом и њено укључивање у књигу под називом *Горски вијенац* постало је традиција. Та противрјечност се у овом издању разрјешава тако што се Његошева ода *Нек се овај вијек јорди...* доноси као Прилог 2, са истом текстолошком интерпретацијом као и Горски вијенац“ [Маројевић 2005: 6]. И у представљању метричке структуре има измјена у односу на досадашња издања: други унутрашњи осмерац сваког шеснаестерца штампа се у посебном реду, увучено. Нумерисан је сваки четврти стих с обзиром на то да је у пјесми римовани дистих минимална строфична јединица [Петровић-Његош 2005: 223–226].

2. Текстологија Горског вијенца састоји се од дванаест поглавља, сврстаних у четири цјелине, а свака од њих састоји се од по три дијела: i. Проблеми ономастичке реконструкције (Топонимија; Антропонимија; Етнониимија и адјектонимија); ii. Проблеми семантичке реконструкције (Граматишка реконструкција; Лексичка реконструкција; Фразео-

лошка реконструкција); iii. Проблеми фонетско-фонолошке реконструкције (Реконструкција сугласника; Реконструкција самогласника; Реконструкција рефлекса јата); iv. Проблеми реконструкције текста (Вербализација текста; Версолошка реконструкција; Реконструкција штампарских грешака).

Већ сама структура садржаја (која је симетрична и, рекли бисмо, хармонична) свједочи о широкој лингвистичкој ерудицији аутора, који текст Горски вијенац „води“ кроз дуквално све лингвистичке нивое. На примјеру језика Горског вијенца, у духу структурализма, он доказује да је језик заиста систем у коме је све узајамно повезано и зависи једно од другог, у коме сваки дјелић има тачно одређено, своје мјесто и значај у томе систему. Отуда и веома прегледна и логична структура Текстологије Горског вијенца, која чини приступачним њено читање и употребу, прије свега, у научне и педагошке сврхе. Али не искључиво, јер јасан, прецизан и једноставан стил излагања омогућава и просјечаном читаоцу да ужива у дјелу.

Представити овакво капитално дјело, написано на преко хиљаду страница, није лак задатак. Пјесник би рекао: „мало рука малена и снага“, али ћемо ипак покушати да истакнемо најзначајније од значајног, пратећи строги логички слијед који је приређивач конструисао и тако нам поједноставио посао.

3. Па да почнемо од првог – фонолошког нивоа, који се тиче и фонетике и прозодије, а у коме се одражава и ортоепија и ортографија. Научник ортоепску реконструкцију заснива на новоштокавској прозодији, као и у књижевном језику, са извјесним специфичностима у односу на данашњу ортоепску норму. Посебну новину у тумачењу прозодијског система

не само српског језика већ и на ширем словенском плану (познато је Маројевићево учење о побочним акцентима у руском језику) представља учење о побочним акцентима. Аутор систем прозодије Горског вијенца од два силазна и два узлазна главна акцента проширује с побочним акцентима, који се реализују само у ријечи чија друга компонента већ има главни акценат или у синтагми са ријечју која има главни акценат.

Тако се, на примјер, дугосилазни побочни акценат реализује у синтагмама *хвала Боју* [хв́ала бђгу] [1778, 1964, 2173], *фала Боју* [ф́ала бђгу] [1674] док ријеч *хвала* у слободној употреби има дугоузлазни акценат: (Ефендија, овако ти) *хвала* [хв́ала] [934].

Краткосилазни побочни акценат има шири круг употребе у синтагмама са предикативима: *блаіо ѿоме* [бл́аго тђмѐ] [608, 1068, 2404], *блаіо Андриј* [бл́аго а̀ндриј^в] [1305], *блаіо мени* [бл́аго мѐни] [1657, 2614, 2615] – у слободној употреби именица *блаіо* је такође посвједочена у спјеву и има дугосилазни акценат: (те довукуј) *блаіо* [бл́аго] (из свијета) [1454].

Дугоузлазни побочни акценат реализује се у императивном облику у случају редукције наставка *-и*: *каж владику* [ка́ж вла́дику] [1074].

Краткоузлазни побочни акценат реализује се пак у императивним облицима у случају редукције наставка *-и*: *ѿомоз Боже* [пђмоз бђже] [179, 2733]; *ѿомоз Бој* [пђмоз бђг] [испред 2737]; *не ѿлач мајко* [нѐплач ма́јко] [1855]; *нек ѿројоје* [нѐк прђпоје] [674]; *нека се ударе* [нѐкасе ўдарѐ] [937]. На овом мјесту је интересантно истаћи да редактор у првом стиху Посвете: *нек се овај* [нѐксе] (овај вијек гђрди) реконструисе главни краткоузлазни акценат – јер у њему облик *нек* није императивна рјечца него допусни везник у значењу 'иако', 'без

обзира на то што'. Из наведеног примјера види се значај побочних и главних акцентата и њихова дистинктивна смисаона функција.

У издању су прокоментарисани и рефлекси вокала јат (Ѣ) у Горском вијенцу са аспекта историје језика и са аспекта Његошевог пјесничког језика а за овај вокал уведена је и посебна графема Ѣ. Њоме се обиљежава: једносложни ^вје-изговор дугог јата условљен метричком структуром стиха и рефлекс кратког јата послјије сугласника *с*.

Једносложни ^вје-изговор дугог јата у досадашњим издањима обиљежан је обично апострофом: *в'јенац*. Аутор га означава ортографски графемом Ѣ, а ортоепски са [ʲje], тј. са изговором неслоговног *ѣ*: *в'ѣнац* [вʲ'јѐнац].

Рефлекс кратког јата послјије сугласника *с* у неким случајевима се изговара обавезно као [je], на примјер: *сѢдиш* [сјѐдѣш] [56, 743] у говору владике Данила и у колу [1210]. У другим случајевима се у аутентичном изговору препоручује [ще], на примјер: *сѢдио* [щѐдио] [153] у говору сердара Радоње (може се, наравно, и у овим другим случајевима изговарати са [je]: сјѐдио). Слово [щ] у ортоепској реконструкцији означава глас настао најновијим јотовањем гласовне секвенце *сј*. Он се препоручује у аутентичном изговору у ријечима: *сјуѢрадан* [щутрѐдѣн] [1571], *ѿасју* [пѣщѣ] [2428] и у јекавским рефлексима кратког јата (Ѣ) послјије сугласника *с* – у говору јунака из народа у ријечима које нису књишког поријекла, на примјер: *сѢнокоса* [щѐнокоса] [1285]. У свим таквим примјерима може се изговарати и гласовна група [сј]: сјутрѐдѣн, пѣсјѣ, сјѐнокоса.

Филолога, а прије свега лингвисту, задивљује Маројевићево оригинално учење о дифтонзима. Низом примјера он убје-

дљиво доказује да се у Горском вијенцу поједини стихови не могу читати а да се не наруши изворна структура стиха или да то не доведе до искривљеног смисла уколико не признамо постојање дифтонга. Учење о дифтонзима поткрепљује мишљење по коме је прозодија српског језика најархаичнија међу словенским и може да послужи као модел за реконструкцију прасловенског стиха.

У предговору сам приређивач истиче: „У неким облицима ријечѝ и у неким синтагматским спојевима поједини слогови имају дифтоншку вриједност, што је посљедица контракције вокала у одређеним фонетским условима. Посебно треба обратити пажњу на примјере у којима је дифтоншки изговор обавезан, и са аспекта савременог језика: у дативу једине личног имена *Андрија*: Благо Андри [бл̩а̩го̩ а̩ндр̩и̩^а] ђе је погинуо – [1305]; у дивербима чијѝ [ч̩и̩јѝ^а] = *чије је* [1701], свѝ [свѝ^а] = *све је* [2467, 2677], мѝ [ме̩^а] = *ме је* [1432], пи̩ѝ [пи̩ѝ^а] = *пиће је* [606] [Маројевић 2005: 18].

Дифтонг [о̩^а] који се у издању обиљежава диграмом *ој* настао је од двосложног слиједа *оје* послѝје губљења *ј* у интервокалском положају и дифтоншког степена сажимања вокала *о* и *е*: *чѝјека* → *чѝка*; *Цр̩нојевиѝе* → *Цр̩ноевиѝе* → *Цр̩но^авиѝе*. Дифтонг је обиљежен диграмом *ој* и у првом издању у облицима ген. *чойка* [чѝ^ака] [1518], ак. *чойка* [чѝ^ака] [977, 1480], а приређивач само такво обиљежавање проширује и на облик у ак. мн. *Цр̩нойвиѝе* [цр̩но^авиѝе] [2659] [Маројевић 2005: 18].

За аутентично представљање текста Горског вијенца савременом графичком уведена су три вокалска слова са надредним знаком за дужину (ѝ, а̩, ѝ), а из старе графичке преузета су два слова – ђ и ѝ (у диграмима: *еј*, *ој*).

4. Што се тиче лексичко-семантичке реконструкције текста Горског вијенца, у овом издању има значајних новина.

Предлог *с*, који је био „замаскиран“ Његошевим фонетским писањем, како каже аутор, васпоставља се испред ријечѝ које почињу сугласником *с* у случајевима у којима је предлошка употреба инструментала граматички обавезна: (сам) *с сѝбѝм* [испред 1]; (те је ѝ збјег) *с сѝбѝм* (унијеше) [61] итд. Предлог *с* реконструисе се и у случајевима у којима је граматички обавезна предлошка употреба генитива: (по три коња) *с з̩а̩ѝона* (прѝскочѝ) [1978] или у инстр. испред сугласника *ц* (што се) *с ц̩р̩ним* (задоји ђаволом / обешта се њему до вијѝека) [685–686].

Важан сегмент граматичко-семантичке реконструкције изворног текста је идентификација граматичких облика. Редактор анализира примјере који су изазивали дилеме у досадашњој литератури и предлаже своја рјешења. Облик *р̩а̩но* [1914^а] интерпретира се као прилог; облик *кѝѝѝле* [1832] – као акузатив у функцији директног објекта уз императивни облик *дѝж*; облик *зн̩а* у Посвети [35^а, 35^б] – као облик трећег лица једине аориста; облик *Вл̩аше* [366, 376] – као облик вокатива: „Ја сам бољи, чѝј Вл̩аше, од тебе, [...]“ [366] односно номинатива: „Какво Вл̩аше, крмска потурице? [...]“ [376].

5. На лексиколошком нивоу анализа се спроводи у равни парадигматских односа, те се на одговарајућим примјерима утврђују важна питања идентификације и семантизације лексичко-граматичких хомонима (и хомографа), лексичких хомонима (и хомографа), граматичких хомонима (и хомографа), лексичке полисемије, лексичке паронимије и културолошке лексике.

Анализа није изостала ни на плану ономастике гдје су такође реконструисани и са компаративно-историјског аспекта објашњени топоним *Кѡма у ген. мн. (од *Кѡмѧ* [173], топоним *Гѣклиће у ак. једн. (у функц. лок. једн.) (у) *Гѣклиће* [942], *Кѡруче у ак. једн. (у функц. лок. једн.) (у) *Кѡруче* [596], антропоними *Бѧн (Милоњић) у ген. *Бѧна* [1295], ак. (за) *Бѧна* [1260], инстр. *Бѧном* [1271], *Мѧле у вок. *Мѧле* [2164], лично име *Зѧне у ген. *Зѧна* [1440], патроним од апелатива *пѡповић 'попов син' у ак. једн. *ѧѡѡвића* [1378] и вок. једн. (у функц. ном. једн.) *ѧѡѡвићу* [1384], патроним у ном. једн. (Вук) *Рѧславчевић* [испред 181, 184, 819], етноним у ном. једн. (Ферат) *Зѧчиранин* [испред 1016], етноним у ном. неколицине (два) *Бѧјличка* [828]. У досадашњим издањима облици су неаутентично представљани у лику Раслапчевић и Зачир (или Зачирски).

6. Од посебног је значаја и рјешавање „тамних мјеста“ у критичком издању Горског вијенца. Желимо истаћи лингвистичку реконструкцију сљедећих израза, која доказује да је језик моћно и незамјенљиво оружје у рукама талентованог истраживача у откривању дубљих и скривених културолошких садржаја. Тиме се наглашава управо она функција језика коју потенцира савремена лингвистика, а то је његов значај не само као обичног средства комуникације већ и значај језика као чувара и транслатора менталитета, духовности и културне традиције народа.

Маројевић доказује да се на основу израза *часне двоје ѧѡста(x)* [861] у Горском вијенцу може реконструисати древна православна традиција по којој су била два часна или велика поста: први се завршавао уочи Лазареве суботе, а други почињао на Велики понедјељак. То онда значи да се наведени израз не односи на

јединствени ускршњи, ни на Божићни, ни на великогоспођински пост, него на четрдесетницу и страсну седмицу као саставне дјелове ускршњег поста.

Израз *о Марчу* [666, 2143] односи се на народни светац *Марач* и у њему су се укрстиле древна паганска (активности злих женских духова уочи 1. марта) и хришћанска традиција (дан св. Марка, првобитно 5. марта). Израз *о Марчу* значио је 'неколико дана прије Марча', јер је Марач падао 5. марта по старом календару.

Израз (отварати) *књије на ѧророке* [836] не значи „ићи код пророка да они отварањем књига траже узрок помахниталости снахе Анђелије“, него '(отварати) пророчке књиге' (на овог или оног пророка) или непосредно у Библији или у посебним књигама посвећеним библијским пророчима, уз довођење у везу библијских пророчанстава са могућим узроцима помахниталости снахе Анђелије.

Приређивач као „најтамнију периоду“ у Горском вијенцу истиче стихове: време земно и судбина људска – / два образа највише лудости, / беспоретка – најдубља наука, / сна људскога – ђеца, ал' очеви [ѧл *ѡчеви]; [2290–2293] и у тумачењу, ослањајући се на коментаре Слободана Томовића, полази од састављеног писања првог полустиха трећег од наведених стихова, тј. од генитива именице *десѡоредак* 'хаос', и од интертекстуалне зависности наведених стихова од основне идеје Луче микрокозма.

У овом издању су лингвистички и културолошки протумачени и фразеологизми који су досада изазивали дилеме: 1° стих *ѧснѣ ѧѡсте зѧ ѧса исѡѡстиѡ* [2424] значи '(от)постио часне poste (= ускршњи пост), а испостио — пса, тј. псом се причестио и омрсио'; 2° израз *Милошем живиши* [892] није дијалектизам — социјатив са изостављеним предлогом с,

како се тумачио, него синтаксички русизам – објекатски инструментал у значењу ‘Милош је смисао твог живота’; 3° израз *на ілѣву іоїидоше* [2688] је русизам, ушао у Његошев језик под утицајем дјела Василија Петровића *Историја о Црној Гори*, и значи ‘потпуно изгинуше’; 4° у издањима из друге половине XX в. и у специјализованим рјечницима појавио се фантомски „придјев“ *дађавољи, па је и то „тамно мјесто“ оvdје ријешено: не ради се о придјеву *дађавољи него о вези рјечце *дѣ* и посесива *ђавољѣ* у значењу ‘ни један једини’: Ја ти не бих предавао бѣра, / да се слушам, зрно *дѣ љавољѣ* [2074–2075]; 5° стих *збѣли іи се снови на Турчина!* [518] значи ‘нека се сва твоја страховања (све несреће којих се прибојаваш и које те у мислима прогањају) збуду (остваре, обистине) на потурицама, о њихову главу’.

Фразелешке реконструкције критичког издања потврђује систематски опис фразеологије Горског вијенца по фразеолошким жанровима [Пејановић 2010].

7. Вербализација текста, која се споља огледа у растављеном и састављеном писању ријечи, само је један од поступака у утврђивању аутентичног текста. У овом издању најзначајнији су, осим већ поменутих примјера састављеног писања генитива именице *десѣорейшка* и смјештања фантомског придјева *дађавољи у историју, и раздвајање рјечце *и* од предлошко-падежне везе у *іомоћ* у стиху: Мало ко нам у помоћ и дође, гдје редактор убједљиво доказује да у примјеру није посвједочен локатив „у помоћи“ већ акузатив у *іомоћ* у комбинацији са рјечцом *и* која има интензификаторску функцију. Своју тврдњу Маројевић поткрепљује чињеницом да је израз посвједочен још два пута у спјеву у облику акузатива који он реконструираше и на овом мјесту.

8. У критичком издању су исправљене досадашње штампарске грешке претходних издања. Томе су свакако, осим ауторове акрибије, допринијела и савремена техничка достигнућа у припреми и обради текста. Приређивач у предговору истиче: „утврдили смо да нису аутентични облици *изгорјети у 2215. и *изгорјесмо у 2604. стиху, које смо замијенили облицима са Његошевом фонетиком (*изѣорейши, изѣоресмо*); исправили смо хибридни облик *васкреснула у 2353. стиху рускославенским обликом *воскреснула*; [...] реконструисали смо једини недовршени стих (2235) *а од іѣоіа силноіа бројења* у првом издању Горског вијенца; реконструисали смо једину пјесникову „фусноту“ која стоји уз прозни текст (испред 1173. стиха); исправили смо Младеновићев покушај реконструкције друге компоненте имена Ферата кавазбаше — код Младеновића *Ферат, зачир[ски] кавазбаша, код нас *Фератѣ Зачир[анин], кавазбаша*“ [Маројевић 2005: 23–24].

9. За овакав подухват било је потребно врхунско познавање не само српског језика у његовој дијахронији и синхронији већ и познавање њему сродних словенских језика – старославенског и руског, који су тако испреплетени са Његошевим језиком. И за крај, оно што, вјероватно, ниједног читаоца не може оставити равнодушним, јесте акрибија, стрпљење и посвећеност којима одише књига. Библиографија од преко пет стотина јединица, цитирање, слагање или неслагање, полемика (неријетко и врло оштра, али аргументована) са познатим и мање познатим, живим и већ почившим истраживачима Горског вијенца чини ово критичко издање дјелом које је незаобилазно за сваког озбиљног проучаваоца и интерпретатора Његошевог језика и дјела, од учионице и катедре до позоришне сцене.

summary

Σ [ANA PEJANOVICH]

A critical edition of *The Mountain Wreath* by Petar II Petrović Njegoš

In this paper, in the example of the epic “The Mountain Wreath” by Petar II Petrović Njegoš (written in 1846, and actually published in 1847), the methodology used for the preparation of a critical edition of the text is dealt with, with respect to linguistic levels (phonological, grammatical, lexical, onomastic), and in terms of explaining the “obscure places”, writing of words separately and together, and determining typographical errors.

351

Of particular importance is the clarification of the “obscure places” in the critical edition of *The Mountain Wreath*. The linguistic reconstruction provides evidence that language is a powerful and irreplaceable means of discovering deeper and hidden cultural contents. This is being emphasized by the very function of language that modern linguistics puts emphasis on. It is the significance of language, not only as an ordinary means of communication but also as a safeguard and translator of mentality, spirituality and cultural tradition of particular people.

Литература:

- Маројевић 2000: **Маројевић, Радмило**. Српски језик данас. – Београд: зипс, Српска радикална странка. – 416 с.
- Маројевић 2004: **Маројевић, Радмило**. Оригинални рукопис Његошеве пјесме *Ко си ти? – Филозоф. Ко си ти? – Асироном. / А ко ти? – Појетта. Чудновата друштва!* (критичко издање и пјесничка структура текста) – In: Студије српске и словенске. Серија 1. Српски језик. – Београд. – 1х, бр. 1–2. – С. 465–502.
- Маројевић 2005: **Маројевић, Радмило**. Текстологија Горског вијенца. – In: Петар II Петровић-Његош. Горски вијенац. – Подгорица: цид. – С. 5–34, 227–1000.
- Маројевић 2011: **Маројевић, Радмило**. Његошева *Ноћ скупља вијека*. – In: Дани Његошеви: 2010/2011, – Никшић: Књижевно друштво „Његош“. – С. 131–172.
- Пејановић 2010: **Пејановић, Ана**. Фразеологија Горског вијенца: Фразеолошки жанрови. Културни концепти. Руски преводи. – Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности. – 326 с.
- Петровић-Његош 2005: **Петровић-Његош, Петар II**. Горски вијенац. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. – Подгорица: цид. – 1006 с.